
TIETEELLINEN ELÄMÄ

EPPUR si muove! Vaikka *Tieteessä tapahtuu* -lehti ei nimestään huolimatta ole suomalaisen tieteellisen elämän kaikkein eläväisimpiä paikkoja, sen sivuilla on jo kymmenen vuoden ajan (5/2004, 3/2010, 7/2010, 3/2013) käyty raakaa vääntöä niinkin perustavasta asiasta kuin liikkuuko maa vai ei. Tämä aikaan merkittävä kiista on jonkin selvittämättömän logiikan mukaisesti kömpinyt kuolleena pystyyn haudastaan juuri 2000-luvun Suomessa! Kyseisen lehden sivuilla näitä kahta sovittamatonta kantaa ovat ruumiillistaneet Juha Himanka ja Kari Enqvist. Tässä zombien välisessä toistensa raatelussa on jopa nähty filosofian ja kovien tieteiden välinen titaanien taistelu! Kiista on nimittäin levinnyt jopa sanomalehtien tasolle, kun *Helsingin Sanomat* on päättänyt viittaamaan tähän keskusteluun tervetulleena ja kiinnostavana ilmiönä, jossa kerrankin tieteen sisällä keskustellaan tavalla, jonka jokainen voi ymmärtää. ”Tieteiden välille leimahti ilmiriita” (HS 9.5.2013).

Tämä on jotain yhtä aikaa hillittömän naurattavaa ja surullista. Tässä taistelussa voi tosiaan olla jotain titaanista, mutta mikä tahansa yhtään mihinkään liittyvä siitä on niin kaukana kuin vain ikinä voi olla. Enqvistin ja Valtaojan tunnettujen populaariteosten lisäksi kiista juontaa juurensa Himangan omassa lajityypissään hieppoon kirjaan ”Se ei sittenkään pyöri”. Kirjan ytimenä ovat fenomenologian perustavat ajatuskulut, joiden pohjalta Himanka päätyy kirjassaan esittelemään havainnollisesti väitettä siitä, että itse asiassa maa ei liiku. Tällöin Himanka puhuu siitä, kuinka ”maa” onkin itse asiassa nimi sille ulottuvuudelle tai elementille, joka meidän kaikkea havaintoamme ehdollistavana tekijä todella pysyy paikallaan. Maa ei luonnontieteiden höpinöistä huolimatta liikukaan – siinä mielessä, että Himangan edustaman perinteen mukaan meillä voi todella olla kokemus oman kokemuksemme yleisistä ehdoista, transsendentaalisesta liikkumattomasta elementistä, ”maasta”. Tämä on varmaankin ihan oikea kanta! Fysikkona Kari Enqvist on kuitenkin toista mieltä, ja on itse asiassa ehkä vielä enemmän oikeassa...

Kuolleen tästä kiistasta tekee se umpisokeus, jolla fenomenologi käy vasten kovia tieteitä. Miten voikaan olla mahdollista, että filosofian nimissä puhuvalle ei ole sattunut tulemaan mieleen se, ettei filosofian perinteessä totuus juuri koskaan ole ollut neutraali tosiasia ja samassa rekisterissä kuin tieto? Fenomenologin ja fysiikan väsyneessä painissa onkin vedottu milloin filosofian ja fysiikan rajanvetoihin, milloin tieteellisyyden määritelmään ja esitetty syytöksiä oman tontin ylittämistä, halvasta popularisoimisesta ja mitä vielä, mutta totuudesta muussa kuin tiedollisessa merkityksessä ei ole taidettu sanoa sanaakaan. Voisikin muistuttaa siitä, mistä Galilein ”Se kuitenkin liikkuu” -jupinassa alun perin oli kyse: katolisen kirkon tyrannian vastustamisesta. Maan liikkuminen tai liikkumattomuus ei siis missään nimessä koskenut edes luonnontieteilijä Galilein mielessä vain sitä kinaa, jossa mittailtaan tiedollisia voimia ja koetetaan päästä lopputulokseen siitä, voisiko joku mielikuvituksellinen tarkkailija jossain aika-avaruudessa todella tuomaroida tämän matsin jommankumman voitoksi.

Jos maailman tapahtumat tapahtuvat aina ensin tragedian ja sitten farssin muodossa, kuten on sanottu, tämän suomalaisen farssin tuorein (marraskuu 2013) roolisuoritus lienee (mitä mahtaakaan olla vielä tulossa!) Pauli Pyllkön kotisivuillaan julkaisema teksti (<http://www.uunikustannus.fi/extreme.pdf>). Tämä teksti onkin itse asiassa jo paljon paremmilla urilla! Pyllkö osuu oikeaan selvittäessään sitä, kuinka tällaisissa kiistoissa kyse oikeastaan onkin kamppailusta filosofian, ajattelun ja totuuden asemasta tiedon julkisella kentällä. Vaikka Pyllkökin tyytyy yksinkertaisesti ja ylimielisesti vihaamaan luonnontieteilijä-poloja, jotka kuuliaisina ovat tieteessä vain töissä, voi tekstistä ainakin rivien välistä lukea sen, että filosofin ei siis pitäisi ryhtyä taistelemaan siitä, mikä on oikeata tai parempaa tietoa, vaan pelkästään pitämään huolta siitä, että nämä ikuisiksi käsitetyt tiedot muuttuvat, että faktat pysyvät liikkeessä. Ja tässä tehtävässä filosofilla tosiaan olisi tekemistä. Osumillaan Pyllkö on päättäessään kirjoituksensa: ”Enqvist ja hänen mahtiliikkeensä on jo voittanut, ja suuri

demokraattinen enemmistö taputtaa jo nyt. Virallisessa Suomessa ajattelun alkeet kaikesta päätellen leimataan lopulta terrorismiksi.”

Vaikka Galilei itse puhui luonnontieteen nimissä ja vaikka meidän historiallinen tilanteemme onkin toinen, voisi kuitenkin huomauttaa, että väite maan liikkumisesta tai liikkumattomuudesta ei koske maaksi kutsumaamme objektia missään muualla kuin hybridisissä kuvitelmissa tiedon totaalista hallinnasta, traagisissa ajatuksissa siitä, että olisi olemassa jäänöksettä tiedon kohteeksi saatava maailma. Jos maan liikkumisen puolustukselle kuitenkin pitäisi etsiä jokin konteksti, siksi voisi ehdottaa kaikkia niitä tapahtumia, joissa hallitsemispyrkimyksistä huolimatta jotain odottamatonta ilmaantuu: tieteen paradigmat murtuvat, nuorisoa ei yhteiskunnan heille tarjoamista resursseista huolimatta kiinnostusta työ yhteisen hyvän puolesta. Siksi Galilein vanha virsi on pikemminkin pelkkä performatiivinen muistutus siitä, että tahot, jotka omivat ykseyden ja pyrkivät perustamaan omat tyranniansa tietoon tästä ykseydestä, eivät voi liikkeelle mitään. ”Eppur si muove” tarkoittaa pelkästään sitä, että vaikka paranoi-di tyranni tahtookin nähdä maailman kokonaisuuden tiedollisena totaliteettina, elämä on pelkkää kykyä vastustaa kuolemaa. Fenomenologin ja fyysikon kiistassa pitäisi siis tottakai olla mieluummin sillä puolella, joka tiedon sijaan pitää kiinni totuudesta, mutta tässä suomalaisessa versiossa näyttää ilmeiseltä, että ainakaan fenomenologi itse ei ole tätä huomannut ja kamppailee pelkästään siitä, että voisi tulla paremmaksi, vielä tieteellisemmäksi ja fenomenologin omin sanoin ”ankarammaksi” tiedemieheksi kuin tiedemiehet. Nationalistisesta ja eksistentiaalisesta sekoilustaan huolimatta Eino Leinon Se kuitenkin liikkuu -runokin on lähempänä elinvoimaista tulkintaa tästä kiistasta: Ah, isänmaani, armas aatoksein, / suruni, riemuni ja itku illan, / ma sulle veisan virttä Galilein, / kun tuuli leikkivi yön suortuvilla, / maa, metsä huokaa, nurmen kaste lankee. / Sua herättääkö edes hetki ankee? / En usko. Yössä myrkkyy-tyrtit itää, / maan ohjaksia henget pienet pitää. / Mut alla tuskan, alla tuumuudenki / ja sorron, pimeyden, tään kansan henki / se kuitenkin liikkuu!

KILPAILEVATKO huippuyliopistot keskenään kulttuuriskandaaleista? Jos tällainen kilpailu julistettaisiin, vahva ehdokas kärkisijoille olisi Lontoon yliopisto (University of London), jonka hallinto on jo vuosien ajan koettanut ankarasti vaikeuttaa yliopiston humanististen alojen yhteydessä toimivan Warburg-insti-

tuutin toimintaa. Tarinan kertoo instituutin johtajana vuosina 2002–2010 toiminut Charles Hope *London Review of Books* lehdessä (4 December 2014).

Warburg-instituutin perustana on Hampurissa vaikuttaneen varakkaan taidehistorioitsijan Aby Warburgin (1866–1929) kirjasto. Warburgin alkuperäinen tavoite oli liittää kirjastonsa Hampurin yliopiston yhteyteen, mutta natsien valtaannousun jälkeen tämä tie umpeutui, koska kirjasto oli juutalaisperäinen instituutio. Warburgin lähipiiriin kuuluneet professorit (kuten Erwin Panofsky ja Ernst Cassirer) menettivät virkansa, ja kirjaston tulevaisuus muuttui vakavasti uhatuksi. Moninaisten ratkaisuyritysten jälkeen kirjasto hyväksyttiin Englantiin lainaksi ja aineisto kuljetettiin Lontooseen joulukuussa 1933.

1930-luvun loppuvuosina kirjaston tulevaisuuden vaalijat kävivät neuvotteluja Lontoon yliopiston kanssa sen liittämisestä yliopiston yhteyteen. Sota tuli väliin, mutta kirjasto saatiin pommitusten ajaksi turvaan ja myös neuvotteluissa edettiin: vuonna 1944 allekirjoitettiin sopimus, jonka mukaan yliopiston piiriin muodostettiin itsenäinen yksikkö The Warburg Institute, ja yliopisto sitoutui vastaamaan sen ylläpidosta.

Kokoelmaa kartutettiin seuraavien vuosikymmenten aikana: alunperin se käsitti 80 000 nimikettä, nykyinen määrä on 350 000. 90-luvulle asti instituutin asema vaikutti turvatulta, mutta sitten alkoivat organisaatiouudistukset Lontoon yliopiston piirissä. Charles Hope toimi johtajana kaikkein hankalimman ajan, ja kuvaa yliopiston toimenpiteitä yksityiskohtaisesti. Vaiheita on tässä mahdotonta tiiviisti selostaa: kehotamme hankkimaan Hopen kirjoituksen ja lukemaan – tosin varoitamme: humanistisen sivistyksen harrastajien hiukset voivat ajoittain nousta pystyyn.

Entä tarinan loppu? Tällä hetkellä tilanne on olenaisesti parantunut sen seurauksena, että Englannin korkea oikeusistuim (High Court) teki marraskuun alussa päätöksen, jolla se asettui tukemaan näkemystä, että Lontoon yliopisto on alkuperäisen sopimuksen mukaan edelleen velvoitettu turvaamaan Warburg-instituutin toiminnan edellytykset, mukaan lukien asianmukaiset tilat.

Kuten Hope lopuksi toteaa, yliopisto on onnistunut menettämään huomattavan osan nauttimastaan arvostuksesta, mutta tilanne vaikuttaa vakautuneelta. Toivoa muutoksesta vahvistaa se, että instituutin toimintaa vaikeuttaneet tahot yliopiston hallinnossa ovat poistuneet näyttämöltä.